
TÁJÉKOZÓDÁS

TÖRÖK GÁBOR

Ahol a bal (volt?) a jobb

A SKANDINÁV PÁRTRENDSZER
A KOMPARATISZTIKA TÜKRÉBEN I.*

Goethe óta tudjuk, hogy „minden összehasonlítás sántít, és csak az ostobák hasonlítgatnak”, ám a politikatudományban – megfelelően alkalmazva – a komparatistikából fontos és számos új eredményt produkáló aldiszciplína vált. Az alábbi munka szintén az összehasonlító politikatudomány „köpönyegéből bújt elő”: a skandináv pártrendszer sajátosságait vizsgálva összeveti az északi országokat egymással és a nyugat-európai államokkal is.

A tanulmány olyan hosszabb lélegzetű munka – demonstrátori kutatás – része, amely arra keresi a választ, hogy vajon miért éppen Skandináviában jött létre a jóléti állam (welfare state) talán legismertebb és legelismertebb modellje, miért kerültek el a régiót a 20. századi szélsőségek, s milyen jövő elé néz a 1980-as években válságba került jóléti rendszer. A választ keresve áttekinti egyrészt a vizsgált öt országban (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország) a megértéshez szükséges történeti előzményeket, az országok alkotmányfejlődését, politikai intézményrendszerét, 20. századi politikatörténetét, pártjait és pártrendszerét, a protestáns egyház szerepét és az államok etnopolitikáját – másrészt a jóléti állam elméletét, fontosabb típusait, a skandináv modell sajátosságait és a jóléti állam krízisének jellemzőit.

A következőkben olvasható elemzés tehát a kutatás egy kis részéről ad számot, amikor a skandináv pártokat és pártrendszert helyezi a középpontba. Kilenc vizsgálati szempontot járok körül: a törésvona-

* A dolgozat II. részét folyóiratunk következő számában közöljük. – Szerk.

lakat, az alkotmányfejlődést, a pártokat, a szavazói magatartást, a választási rendszert, az érdekszervezeteket, a politikai kultúrát, a kormányokat és a koalíciókat, valamint a pártrendszert. A munka végén választ keresek arra a kérdésre, hogy vajon léteznek-e a nemzetközi szakirodalomban gyakran ismertetett tipikus skandináv pártrendszer (lásd: Berglund-Lindstrom 1978; Einhorn-Logue 1988).

1. TÖRÉSVONALAK

Elsőként a törésvonalakat (cleavages) vizsgálom. A politikai tagoltság, a törésvonalak elmélete a politikatudomány egyik legjelentősebb teljesítménye, amely a norvég Stein Rokkan és az amerikai Seymour Martin Lipset munkásságához kötődik. Az alábbiakban először az általuk vizsgált négy alapvető törésvonal, majd az újabb törésvonalak és Lijphart hét dimenziójának skandináv alkalmazhatóságáról fejtem ki az álláspontom.

Nyelvi és etnikai tagoltság

Rokkan és Lipset az első két törésvonalat a nemzeti forradalmakból eredeztette. Ennek következménye tehát a domináns nemzetépítő elit és a domináns kultúra hordozói, illetve az etnikailag, nyelvileg vagy vallásilag alávetett helyzetben lévő csoportok ellentéte (domináns-szubkultúra). A szerzők a területi-kulturális ellentétek kezelhetetlen örökségéről szólva a következőket írják: „Alig vizsgálták eddig, hogy miképpen lehet tompítani vagy kiélezni az ilyen törésvonalakat a magasan fejlett politikai rendszerekben. Kezelhetőbbnek bizonyultak a sokszoros etnikai-vallási törésvonalak Svájcban, a nyelvi konfliktusok Finnországban és Norvégiában...” (Lipset-Rokkan 1967:14).

Ezzel a kérdéssel a bevezetőben említett átfogó kutatás egy másik résztanulmányában kívánok foglalkozni, ahol különösen a finn kisebbségi politika, a sokak által csodált modell jellemzőire és árnyoldalaira szeretnék majd rávilágítani (lásd: Török 1995). Itt talán R. Michael Berry, a turkui egyetem tanárának megjegyzése lehet érdekes, aki szerint a finn politikai rendszer három ok miatt különbözik a többi skandináv rendszertől: 1. a késői iparosodás, 2. az ország geopolitikai helyzete, a Szovjetunióval ápolt kapcsolatok és 3. az ország nyelvi megosztottsága miatt (Nordstrom 1986: 581–582). Ez utóbbi törésvonal a politikában is megjelenik, ám erről részletesebben majd a 3. részben, a Svéd Néppárt kapcsán szólok.

Vallás

A második törésvonal, amely szintén a nemzeti forradalmak következménye, a központosító, homogenizáló és standardizáló nemzetál-

lam és a hagyományos előjogokat birtokló egyház érdekei között húzódik. A skandináv országokat vizsgálva szinte minden szerző említi, hogy az úgynevezett kultúrharc itt egyáltalán nem dült, vagy csak kismértékű volt. Ennek oka az északi államok – Nagy-Britanniához hasonló – protestáns beállítottsága, amelyet ugyan mindenki ismer, ám a politikai hatását kevesen vizsgálták. Az adatok meggyőzőek, a katolikusok aránya az összlakossághoz viszonyítva Dániában 0,6, Finnországban 0,4 Izlandon 1,0, Norvégiában 1,0 és Svédországban 1,3 százalék, a lutheránusok aránya mindenhol 90 százalék feletti.

Smith szerint Észak-Európában a legkisebb a vallás szerepe a politikai tagoltságban (Smith 1980:21), bár Haans Daalder például a norvég baloldalt – a holland kálvinistákhoz és katolikusokhoz, valamint az angol nonkomformistákhoz hasonlóan – vallási protest- (religious protesters) pártnak tartja (Daalder 1990: 81). Berger nagyszabású, a vallás szerepét a politikában átfogóan bemutató munkájában többször említi, hogy a skandináv országokban és Angliában a baloldal nem olyan élesen antiklerikális, mint Európa katolikus vidékein, s ennek oka szerinte az, hogy a protestáns egyházak nemzeti egyházak voltak és maradtak is (Berger 1982).

A későbbiekben (3. rész) látni fogjuk, hogy Skandináviában kereszténydemokrata pártok csak a második világháború után alakultak, s nem tudtak kitörni a kis protestáns párt szerepéből – talán csak Norvégia kivétel, ahol már 1933-ban létezett keresztény néppárt, s később is a legjelentősebb skandináv vallási párt maradt.

A vallás, azon belül Skandinávia és a protestáns területek vizsgálatához nagyon tanulságos Lipset megállapítása, amely szerint a protestantizmussal ellentétben a katolicizmus (valamint az ortodox kereszténység, az iszlám és a konfucianizmus) történelmileg negatívan viszonyul a demokratizálódáshoz. Ennek okait Lipset abban jelöli meg, hogy a protestáns egyházak sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek az egyénre, az individualizmusra, továbbá, hogy a vallás-állam, vallás-politika viszonyában nem tételeznek fel olyan szoros összefüggést (Lipset 1993; G. Márkus 1994: 41).

Lipset és Rokkan közösen írt munkájukban is úgy vélekedtek, hogy a skandináv egyházak nem álltak nagyon élesen szemben a nemzeti oktatással, s nem építettek ki merev hierarchikus és központosított szervezeti rendszert. Elsősorban – az állami törvényhozás és végrehajtás segítségével – a városi szekularizációval, s a modern élet buéneivel szemben vették fel a küzdelmet (Lipset-Rokkan 1990:104).

Úgy gondolom, hogy amikor a skandináv országokat bármilyen szempontú elemzésnek vetjük alá, e kérdéskörnek lényeges szerepet kell kapnia. Akár a pártrendszer, akár a jóléti modell sajátos kialakulásában szignifikáns elem lehet a protestantizmus, azaz ilyen értelemben a vallási törésvonal élessége, pontosabban tompasága.

Város – vidék

A következő politikai tagoltság az ipari forradalomból következik, s a mezőgazdasági érdekek és az ipari–kereskedelmi érdekek ellentété-
ként írható le. Az agrár–ipari szembenállás az elmélet szerzői szerint
város–vidék ellentétként jelentkezik. Nagyon izgalmas ez a törésvon-
al is, ha Észak-Európát vizsgáljuk. Közismert, hogy a városok poli-
tikai arculata a kontinensen inkább liberális, illetve baloldali, szem-
ben a konzervatívabb, jobboldali vidékkel – ám Skandinávia kivételt
képez (Körösesnyi 1993: 44). Itt a 19. században a vidék (és az agrár-
pártok) voltak inkább liberálisak, s a politikai konzervativizmus bás-
tyáit a városokban találhatjuk. Ennek is köszönhető, hogy Skandiná-
viában a vidéket képviselő agrárpártok nem váltak a politikai konser-
vativizmus, azaz a jobboldal képviselőivé, hanem a politikai palettán
a centrumhoz tartoztak. Így aztán számukra a szociáldemokraták épp-
úgy lehetséges koalíciós partnerek voltak, mint a jobboldali pártok
(Smith 1980: 28).

Ez a törésvonal – az előzőhöz hasonlóan – nagymértékben formál-
ta a skandináv pártrendszert, s véleményem szerint – erről részlete-
sen egy másik, a skandináv jóléti modellről szóló munkában szeret-
nék szólni – nagyban segítette a szociáldemokrata pártokat a jóléti
intézkedések meghozatalában. A város–vidék ellentét a második vi-
lágháború után – az agrárszektorban dolgozók arányának gyors ha-
nyatlásával – természetesen vesztett jelentőségéből, ezt jelezte a skan-
dináv agrárpártok névváltoztatása: nevükben is centumpártokká vál-
tak. A törésvonal mégsem tűnt el teljesen, hiszen például az EU-
csatlakozásról folytatott népszavazáson a svéd vidék egyöntetűen nem-
mel szavazott, csak Stockholm, Malmö és Göteborg sűrűn lakott kör-
nyékének igényei hozták meg az Európa-pártiak győzelmét.

Osztálykonfliktusok

Szintén az ipari forradalom következménye a tulajdonosok és a tulaj-
don nélküli parasztok és munkások, azaz a munkások és munkaadók
ellentéte. Ez a törésvonal volt talán a legjelentősebb a 20 században,
Angliában például a politológusok többsége szerint ez az egyetlen
jelentős törésvonal. A politikai szociológiában az úgynevezett osz-
tályszavazat indexével (Alford-index, 1. táblázat) mérik, amely azt
mutatja, hogy mennyivel többen szavaznak a szociáldemokrata párt-
ra a munkásság (kékgallérosok), mint a középosztály (fehérgalléro-
sok) köréből. A kettő különbsége jelzi, hogy a törésvonal milyen éles
az egyes országokban.

I. táblázat

Alford-index: osztályszavazat; hány százalékkal többen szavaznak a szociáldemokrata pártra a munkások, mint a középosztály köréből

ország	index	év	index	év
Dánia	44	1963	29	1987
Finnország	59	1958	39	1987
Norvégia	46	1957	29	1985
Svédország	53	1955	34	1985
Ausztria	31	1967	25	1986
Belgium	25	1956	25	1974
Egyesült Királyság	37	1959	30	1983
Franciaország	15	1956	18	1978
Hollandia	26	1956	26	1986
Írország	19	1969	6	1987
NSZK	27	1959	14	1987
Olaszország	19	1959	31	1976
Svájc	26	1963	15	1975

Forrás: Körösenyi 1993: 47

A táblázatból jól látható, hogy az Európai országok közül – Angliát is tekintve – Skandináviában a legmagasabb az osztályszavazat mértéke. Mindez azt mutatja, hogy ez a törésvonal is sokat elárulhat a pártrendszeréről, még akkor is, ha a nyolcvanas évek végére kétségtelenül csökken a jelentősége (lásd ehhez Borre 1984: 352). Dániában például a munkásosztály (manual working class) aránya drámaian csökkent, 1950-ben még 70, 1980-ban már csak 42 százalék volt az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva. Ez a folyamat Európában mindenhol megfigyelhető, Gerold Ambrosius és William Hubbard egyenesen az 1960-as évek társadalomtörténeti vízválasztójaként („socio-historical watershed”) aposztrofálják a jelenséget (Ambrosius-Hubbard 1989: 76-78). Ehhez képest az osztályszavazat – csökkent – értékei is meglepően magasak Észak-Európában.

Mindenesetre – bár sokak szerint ez a politikai tagoltság legdön-tőbb eleme – Skandináviában és Nagy-Britanniában a munkások elkerülték a radikális alternatívákat s a szociáldemokrata politizálásnak köszönhetően a nemzeti politika integráns részévé váltak (Gallagher-Laver-Mair 1992: 94).

Törésvonalak összekapcsolódása

Lipset és Rokkan közös munkájukban hangsúlyozzák, hogy a törésvonalak nem önmagukban léteznek, hanem összekapcsolódnak, felerősítve, illetve gyengítve egymás hatását. A kulturális és a területi tengely ellentétei a 19. században, a demokratizálódási folyamat kez-

detén kumulálódtak, s Rokkan Norvégia példáját említi, ahol a vidék-város ellentét kulturális értelemben is jellemző volt. Norvégiában a szabad tulajdonosok (freehold) és bérlő (leasehold) parasztek már 1814-ben választójoggal rendelkeztek, s a királyi adminisztráció és a városi dominancia ellen küzdöttek. A területi és a kulturális törésvonalat kirajzoló ellentétek kumulálódtak, a parasztek tradícióikat és kultúrájukat is védték (Lipset-Rokkan 1990: 98).

Hasonló jelenség természetesen a 20. században is megfigyelhető: például a skandináv szociáldemokrata pártok sikerét véleményem szerint magyarázhatjuk – legalábbis részben – egyfelől az osztálykonfliktusok erősségével (azaz emiatt lennének eleve potensek a munkáspártok), másfelől a vidék nem konzervatív magatartásával (azaz emiatt szövetkezhetek a szociáldemokraták az agrárpártokkal).

Újabb törésvonalak

Lipset és Rokkan elmélete – bár sokak szerint nem eléggé elismert a politikatudományban – követőkre talált, és újragondolásra ösztönözte a politológusokat. Ennek köszönhetően ma már több új törésvonallról beszélnek a tudományban. Körösényi András összefoglaló munkájában négy ilyen vizsgál (Körösényi 1993: 48–51), amelyeknek elfogadottsága ugyan vitatott, skandináviai alkalmazhatóságukkal mégis érdemes foglalkozni:

1. *A külpolitika megítélése.* A szerző szerint csak Írországra érvényes ez a választóvonal. Véleményem szerint – ha egyáltalán elfogadjuk törésvonalnak – ide sorolható a norvég EU-kérdés, amely azonban főleg a tradicionális pártokat osztotta meg. A NATO-politika hasonlóan éles ellentéteket támasztott Norvégiában, s 1961-ben pártszakadáshoz vezetett. A Munkáspártból kilépett képviselők megalakították dán mintára a Szocialista Néppártot, amely az 1961-es választásokon nyomban két mandátumot szerzett, megfosztva ezzel a Munkáspártot az abszolút többségtől. Ugyanez elmondható a dán NATO-tagságról is, amely az 1950-es évek végén a szociáldemokrata párt szakadását okozta – meggyengítve a pártot és kérdésessé téve a kormányzati stabilitást (Urwin 1989: 178).

2. *A demokratikus vagy antidemokratikus pártok, azaz a rendszerlojális vagy rendszerellenes ellenzék.* E törésvonalat Skandináviára vonatkoztatva annyit érdemes elmondani – erről a kérdésről még lesz szó –, hogy Norvégiában, Svédországban és Dániában nem találunk kommunista pártot a parlamentekben, ellenben Finnországban és Izlandon a kommunista pártok jelentős szerepet játszottak, s például a finneknél a kommunista utódpárt ma is tagja a kormánykoalíciónak.

3. *Az állam megnövekedett szerepe körüli konfliktusok.* Skandináviában ez sokáig nem volt probléma, csak a kisebb protestpártok léptek fel az állam növekvő befolyása ellen a jobboldalon, például az adóellenes pártok Dániában és Norvégiában az 1970-es évek elején

(Beyme 1985: 130). Mára azonban Észak-Európában is a politikai tagoltság meghatározójává vált, mint látni fogjuk, Svédországban például a szocialista és a nem-szocialista blokk elkülönülése teljesen világosan e kérdésre – azaz a jóléti állam megtartására, illetve lebontására – alapozódik.

4. *Posztmateriális kérdések*, amelyeket döntően az újbalsoldali és a zöld mozgalmak karoltak fel. Ronald Inglehart (1977) csendes forradalomnak nevezte ezt a folyamatot, s Hollandiát, Norvégiát és Svédországot említette mint e tekintetben élen járó országot. Kétségtelenül igaz, hogy ezek a kérdések a hetvenes évektől elsőként Észak-Európában merültek fel – később, az adóellenes, majd a zöld pártok bemutatásánál lesz róla szó –, ám tapasztalataim szerint manapság mintha a jóléti állam válsága és a gazdasági recesszióból való kilábalás kérdései háttérbe szorították volna.

Lijphart hét dimenziója

A törésvonalak elméletéhez talán Arend Lijphart tett hozzá a legtöbbet a nyolcvanas években (lásd Lijphart 1984; 1990). Felhasználva Lipset és Rokkan munkáját, a politikai tagoltság hét dimenziójáról beszél: 1. társadalmi–gazdasági (socio-economic), 2. vallási (religious), 3. kulturális–etnikai (cultural-ethnic), 4. város–vidék (urban-rural), 5. a rendszer támogatása (regime support), 6. külpolitika (foreign), 7. materiális–posztmateriális (material-postmater). A nyugat-európai demokráciákat elemezve Lijphart a következő táblázatban mutatta be, hogy hol melyik dimenziót tekinti meghatározónak.

2. táblázat

Az európai pártrendszer ideológiai dimenziói az 1970-es években

ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Dánia	x			x			
Finnország	x		x	x	x		
Norvégia	x	x		x			x
Svédország	x			x			x

Forrás: Lijphart 1990: 255.

Míg az első dimenzió minden európai országra jellemző, addig a vallási kérdés kapcsán – a skandináv országok közül – csak Norvégia szerepel a táblázatban, bár Lijphart nagyon érdekesen megjegyzi: az „ideológia vége” kérdésre tekintettel a vallási dimenzió nem tűnik lezártnak, ha a skandináv országok kereszténydemokrata pártjaira gondolunk, különösen az 1960–1970-es években (Finnországban 1958-ban, Svédországban 1964-ben, Dániában 1970-ben alakult ilyen párt). A finn és dán párt a parlamentbe is bekerült (1991-ben a svéd is, ám

1995-ben a dán kiesett), de csak az 1933-ban alapított – korábban már említett – norvég Keresztény Néppárt játszott szignifikáns politikai szerepet, részt vett három kormányban (Lijphart 1990:260).

Látható a táblázatban, hogy a város-vidék ellentétet csak a skandináv országokra tartja érvényesnek Lijphart, míg a rendszer támogatásának kérdése a már szintén említett finn kommunista párt kapcsán releváns. Ilyen értelemben a külpolitika is szerepelhetne, ám tudjuk: Finnországban a „finnlandizáció” miatt a nem-kommunista pártok is támogatták a Szovjetunióval fenntartott jó kapcsolatokat. A táblázatból kiderül, hogy az új törésvonalként említett külpolitika Lijphartnál érvényes dimenzió, ám Norvégia és Dánia esetében a NATO- és EU-kérdést nem tartja annak.

A legérdekesebbek Lijphart gondolatai a posztmaterialis dimenzióról. Szerinte ez a dimenzió sok helyen még nem jelent meg pártrendszerben, ám Norvégiát és Svédországot kivételnek tartja. Véleménye szerint a centrupártok Norvégiában és Svédországban folyamatosan átalakultak ódivatú agrárpártból a modern környezeti értékeket támogató párttá. 1968 és 1979 között a svéd centrupárt például a legnagyobb nem-szocialista párt volt (1973: 25,1%), s 1976–1979 között két koalícióban miniszterelnököt adott (Thorbjörn, Falldin). Lijphart szerint a svéd példa e dimenzió erejét is megmutatja, hiszen a nukleáris energia volt az a kérdés, amely az első hárompárti nem-szocialista koalíciót felbomlasztotta 1978 végén (Lijphart 1990: 264).

2. ALKOTMÁNY

Ebben a részben a skandináv országok alkotmányát, illetve alkotmányfejlődését igyekszem röviden bemutatni (az alkotmányfejlődés részletesebb bemutatásához lásd Nordstrom 1986: 97–106). Közismert, hogy az öt ország közül három tartozik a hét európai monarchia közé: Dánia (II. Margit, 1972 óta), Norvégia (V. Harald, 1991) és Svédország (XVI. Károly Gusztáv, 1973). Izland és Finnország köztársaság, bár nem sokon múltott, hogy Finnország nem lett királyság: 1918-ban német herceget választottak királynak, aki azonban a német világháborús kudarc miatt soha nem léphetett már finn földre. Ha mégis maradt valami a királyságból, akkor az az elnöknek a megszokottnál nagyobb szerepe.

Az alkotmánnyal kapcsolatban áll a jogrendszer kérdése is: két legfőbb forrása van az európai kodifikált jognak: a Code Napoléon és a Német Code Civil (1896). Németországon kívül – kulturális és történelmi okok miatt – az öt skandináv ország ez utóbbi jogi tradíciót követi (Gallagher–Laver–Mair 1992: 23).

Svédország

A legrészletesebben talán a svéd alkotmányfejlődést érdemes vizsgálni, amelynek több érdekes jellemzője a pártrendszer szempontjából meghatározó lehet. Az ország 1809 óta alkotmányos monarchia, s az 1809-es alkotmány a második világháborút követően az USA megdönthetetlenül stabil alaptörvénye után a második legrégebb volt a világon. Ami pedig az alkotmányfejlődést illeti, elmondható, hogy a svéd alkotmány Európa legrégebb írott alkotmánya, amelyet a 14. századig, Magnus Erikson Szabadságok Chartájáig lehet visszavezetni. A svéd alkotmány négy (mások szerint öt) alaptörvényből áll: az államformáról szóló (The Instrument of Government – Regeringsformen – 1772-es hatályban), a sajtószabadságról (The Freedom of Press Act – Tryckfrihetsförordningen – 1766-es hatályban, első: 1766), a trónöröklésről (The Act of Succession – Succesionsordningen – 1810-es hatályban), a véleményszabadságról (The Freedom of Expression Act – Ytrandefrihetsgrundlagen – 1991-es hatályban) és/vagy a parlament ügyrendjéről (The Riksdag Act – Riksdagsordningen – 1772-es hatályban).

1634-ben jelent meg az első elem, a Krisztina királynő (1632–1654) által kiadott, az államformáról rendelkező alaptörvény, amely rögzítette, hogy a parlament joga az adók megállapítása, de a király törvényhozói hatalma megmaradt – ez az úgynevezett korlátozott monarchia. 1719-ben újra rendelkeztek az államformáról, a törvény legfontosabb kulcsszavai: a hatalmi ágak szétválasztása, a király a parlamenttel kormányoz, a végrehajtás élén a király, a parlament többség dönt a miniszterekről, a minisztertanácsban a király két szavazattal rendelkezik, szavazategyenlőség esetén az ő oldala győz, de a kormány leszavazhatja.

1766-ban három fundamentális törvénnyel lett gazdagabb a svéd alkotmány: a sajtószabadságról (véleménynyilvánítás szabadsága, hivatalos okmányokba való betekintés joga, cenzúra tilalma), a parlament ügyrendjéről (az alaptörvények módosításához két törvényhozási periódusra van szükség) és a világon elsőként az ombudsman intézményének bevezetéséről (parlamentari megbízott vagy választott, korlátozott hatáskörrel: évente egyszer jelentést tesz a parlamentnek a törvényesség helyzetéről) szóló törvényekkel.

A Napóleon elleni háborúk forgatagában fogalmazták újra a törvényeket – ennek köszönhetően lett a 19. század elején Svédország alkotmányos monarchia Bernadotte volt francia marsall, a későbbi XIV. János (1818–1844) uralkodása alatt. 1866-ban megváltoztatták a választási rendszert, Svédország kétkamarás parlamenttel (a felsőházban területi elv alapján, a megyék elektorai választották a tagokat) lépett a 20. századba. 1909-ben a férfiak általános választójogot nyertek, majd a svéd szüfrassetek áldásos tevékenységének köszönhetően 1921-ben a hölgyek is.

A svéd alkotmányfejlődés azonban nem ért véget, már a század közepén – a szociáldemokrata „aranykorban” – felmerült a reform, a

változtatás gondolata. 1954-ben parlamenti bizottságot állítottak fel az alaptörvény felülvizsgálatára, amely 1963-ra készült el a munkával (itt sem volt egyszerű konszenzust találni a két blokk között). A Riksdag végül nem fogadta el ezt a tervezetet, így újabb bizottság kiküldése, majd 1969-re az új tervezet következett. Hosszas viták és parlamenti csatározások után 1974-ben a képviselők fejet hajtottak az új alaptörvény előtt, amely 1975-ben lépett életbe.

A szociáldemokraták legfőbb követelése a parlament egykamarásáá redukálása volt, s ezt el is érték, megszüntetve a nyolc éves mandátummal „megáldott” felsőházat. (Érdekeség, hogy a svéd példa hatása érződik az 1972-es magyar alkotmánymódosításon is, az északi szociáldemokraták haladó követelésére tekintve vetették el a Duna partján a második kamara tervét.)

A svéd alkotmányreform jelentőségét Stig Hadenius, a stockholmi egyetem professzora négy pontban foglalta össze (Hadenius 1990: 118–122).

1. Az 1809-es alkotmányban a király egyedül volt megbízva az ország kormányzásával, az új alkotmány szerint, az Instrument of Government 1. paragrafusa alapján „minden hatalom a néptől származik”. Az alkotmány mindössze ceremoniális feladatokra korlátozza a király jogát: a népet reprezentálja, évente egyszer októberben megnyitja a parlamenti ülést.

2. Az egykamarás Riksdag 349 képviselője (a tervezetben 350 szerepelt, de 1973-ban egyenlő volt a szocialista és nem-szocialista képviselők száma a parlamentben, ezt elkerülendő változtatták meg páratlanra a létszámot) arányos, listás választási rendszerben nyeri el mandátumát, és a pártoknak négy százalékos küszöböt kell átlépniük a bejutáshoz.

3. Minden harmadik évben szeptember harmadik vasárnapján kell tartani egyszerre a helyi és országos választásokat

4. A Riksdag elnöke veszi át a király több szerepét: ő nevezi ki – konzultálva minden parlamenti párt vezetőjével – a parlamenti többséggel rendelkező miniszterelnököt.

Azóta az alkotmány két jelentősebb változást ért meg: 1980-ban a Trónöröklési törvényt (1810) módosították, bevezetve a nőági örökösödést (e szerint XVI. Károly Gusztáv lánya, az 1977. július 14-én született Viktória, s nem az 1979-ben született Carl Philip követi apját annak halálakor a trónon). A másik módosítás annyira friss, hogy szinte még meg sem száradt a pecsét rajta: az 1994-ben választott Riksdag hosszú idő után újra nem három, hanem négy évre kapta megbízatását (Svédország volt a egyetlen európai ország, ahol három évre választottak).

További érdekesség, hogy a svéd megye, önkormányzatiság európai összehasonlításban jelentős tradíciókkal rendelkezik. Svédországban kétféle önkormányzat létezik: a község (Stockholm is az) és a megye, s még a parlament ülésrendje sem frakciók, hanem megyék szerint kerül elosztásra.

Végezetül Yves Mény párizsi politológus megjegyzése érdemelhet még figyelmet, aki megállapítja, hogy a legtöbb európai országban a végrehajtó hatalom lényeges, sőt domináns szerepet játszik a törvények kidolgozásában, s kivételként Svédországot és Dániát említi, ahol a törvényhozás alkotmányjogilag biztosított feladatait nem csupán „szavazógépként” végzi (Mény 1993: 196).

Norvégia

Norvégiában az 1814-es alkotmány rendelkezései vannak érvényben, az utolsó változtatásra 1967-ben került sor. Az ország szintén alkotmányos királyság, itt a király szerepe ugyan jelentősebb, bár lényegében csak reprezentatív: a király bízza meg a miniszterelnököt a kormányalakítással, ő a hadsereg főparancsnoka. A végrehajtás formailag szintén a király kezében összpontosul, ám valójában a legalább hétagú államtanács a miniszterelnökkel az élen áll a döntések mögött. A norvég alkotmány érdekessége, hogy elvileg biztosítja a munkához való jogot.

A norvég parlament, a Storting 165 tagú, arányos képviselet alapján négy évre választott, és a svájcihoz hasonlóan, idő előtt nem osztható fel, azaz rögzítetten négy éves a mandátuma. További érdekesség, hogy a francia rendszerhez hasonlóan a kormánytagok nem lehetnek parlamenti képviselők.

Norvégiában a mai napig megmaradt a kétkamarás rendszer: a parlament az első ülésén 70 embert választ soraiból a Lagtingba, a második kamarába. Legutóbb annyi változtatás történt, hogy 1988-ban felemelték a parlamenti képviselők számát (korábban 150 volt), illetve négy százalékos küszöböt határoztak el.

Dánia

Dánia újkori alkotmánytörténetében az 1953. június 5-i alkotmány jelentős esemény: az alkotmányos monarchiában – Svédországhoz hasonlóan – áttértek az egykamarás rendszerre. A parlament, a Folketing 179 tagú, arányos képviseleti rendszer alapján négy évre választják, s a két autonóm terület – Feröer, Grönland – két-két tagot delegálhat.

Dániában a király nevezi ki a miniszterelnököt, aki a Folketingben többséggel rendelkezik, a miniszterelnök pedig az államtanácsot (kabinet), amely a Folketingnek felelős. Az államfő szerepe mindemellett itt is – miként Ausztriában és Belgiumban – csak ceremoniális a kormányalakításban (ellentétben például a francia és az olasz köztársasági elnök vagy a holland és a spanyol király jogkörével). A választási küszöb Dániában a legalacsonyabb: két százalék.

Az alkotmánymódosításhoz kötelező a nép jóváhagyása, csakúgy, mint például Írországból és Svájcban. A Közös Piac-hoz csatlakozás-

ról, majd 1986-ban Single European Act-ről is tartottak – nem tanácsadó (konzultatív) – ügydöntő referendumot.

Finnország

A finn alkotmányfejlődést alapvetően meghatározza, hogy az önálló finn állam még alig került ki az európai országok bölcsődéjéből: nincs még 70 éves (az alkotmányfejlődést részletesen például Jaakko Nousiainen könyve tárgyalja – lásd Nousiainen 1971).

Finnország hosszú időn keresztül Svédország keleti tartománya volt, a finnek ezt az időszakot perszonálunióknak tartják alkotmányjogilag. A napóleoni háborúk lezárásaként kerültek át Oroszországhoz, s 1815 után egy orosz nagyherceg lett az államfő, ám a szenátus törvényhozó testületként működhetett, Finnországnak külön törvényei és önálló pénze lehetett. Az első világháború utolsó éveiben végbement változások után, 1919-ben született meg az önálló finn állam demokratikus alkotmánya, amely két részből áll: az alkotmánytörvényből és a parlament ügyrendjére vonatkozó rendelkezésből.

Az állam élén a közvetlenül, hat évre választott köztársasági elnök áll (az 1994-es elnökválasztás volt az első közvetlen választás, addig 300 elektor választotta meg). A finn elnök jogosítványai lényegesen szélesebbek, mint a svéd, a dán vagy a norvég királyéi: a haderő parancsnoka (háború esetén átruházhatja), a külpolitika irányítója, beterjeszti a parlament elé a kormány által kidolgozott törvényeket, elnököl a kormány ülésén, visszaküldheti a törvényt, de másodszor már köteles kihirdetni (nincs vétőjoga), közkegyelemben részesítheti az elítélteket

David Artner szerint a finn rendszer közelebb áll a félelnöki rendszerhez, s Kekkonen például a belpolitikát is képes volt irányítani, bár a döntéshozatal zömmel a kormánytól függött (Artner 1987: 79–161). Mindettől függetlenül a finn elnök jogállása valóban eltér a nyugat-európai parlamentáris demokráciákban megszokottól, s a francia elnökéhez hasonlít. Más kérdés, hogy mindez a napi politizálás terepén hogyan jelenik meg, s ha valaki alaposan tanulmányozza a finn belpolitikát, arra a következtetésre juthat, hogy a francia mintára „társbérletnek” nevezhető periódusokban az elnök kevésbé tudott meghatározó lenni.

Finnországban a parlament, az Eduskunta (Szenátus vagy Nemzetgyűlés) eleve egykamarás, a 200 tagot négy éves mandátummal választják arányos rendszer alapján. Nincs külön alkotmánybíráskodás, de a parlament (minimum 60 tagja) alkotmányossági kontrollt kérhet a Legfelsőbb Bíróságtól vagy a Közigazgatási Bíróságtól, ám ha ezzel élt, a bíróság álláspontja kötelező erejű. Az alkotmánymódosításhoz háromnegyedes többség szükséges, valamint a következő parlamentnek is első ülésén ugyanilyen többséggel jóvá kell hagynia. Sürgős esetben öthatodos többség dönthet a sürgősségről, ekkor egy-szeri háromnegyedes többség is elég.

Finorszáiban nincs „küszöb”, ennek köszönhetően a parlamentben viszonylag magas a pártok száma, gyakoriak a kormányváltások. Ilyen esetben egyes minisztériumok államtitkárai ügyvivői kormányt alakíthatnak Helsinki polgármestere vezetésével.

Norvégiához és Svájcához hasonlóan itt sem érheti el a kormány a parlament feloszlatását, ám az alkotmány nem tiltja teljesen a feloszlatást, hanem a köztársasági elnökre bízta. A kormány, ha a parlament megvonja tőle a bizalmat, hivatalában maradhat mandátumának lejártáig, amennyiben élvezi a köztársasági elnök bizalmát.

Az „ezer tő országában” csak konzultatív népszavazás lehetséges (Dánia, Norvégia és Svédország esetében ügydöntő referendum is), ez történt például az EU-csatlakozás kérdésében, ahol a népszavazás csak ajánlásként mondhatott igent, s a parlamentnek kellett a végső szót kimondania. (Érdekesség, hogy bár a képviselők a referendum előtt magukra nézve kötelezőnek tartották a szavazás eredményét, az EU-ellenes tábor később obstrukcióval addig húzta a parlamenti szavazást – az egyik képviselő egyhuzamban hat és fél órát beszélt –, hogy a svéd népszavazás előtt ne kerülhessen sor a döntésre.)

Izland

Ha Finországról mint a bölcsödéből még csupán mostanában „kinőt” államról szoltam, akkor Izland esetében azt kell mondanom, hogy most ismerkedhet a dadusokkal. A teljes függetlenségét Dániától csak 1944-ben elnyert ország mai alkotmánya 1959-es kelezésű, s kétkamarás, arányos választási rendszer alapján négy évre választott parlamentről (Althing, a világ legrégebbi parlamentje) rendelkezik. A reformtörvény 60 képviselői helyről szolt (felsőház 20, alsóház 40), ma már hárommal több a képviselők száma. A választási küszöb itt a legmagasabb a skandináv államok között: öt százalék.

Izland nem csatlakozott az északi monarchiákhoz, az államot négy évre közvetlenül választott elnök-képviseli, aki kinevezi a miniszterelnököt, s korlátozott vétójoga is van. Ausztriához hasonlóan azonban a gyakorlatban az elnök nem avatkozik bele a napi politizálásba, bár elméletileg lenne rá lehetősége.

HIVATKOZÁSOK

- Almond, G.-S. Verba 1963. Civic Culture. Princeton
 Ambrosius, G.-W. H. Hubbard 1989. *A Social and Economic History of Twentieth-Century Europe*. Cambridge
 Berger, S. 1982. Religion in West European Politics. London
 Berglund, S.-U. Lindstrom 1978. The Scandinavian Party System(s). Lund
 Beyme, von K. 1985. Political Parties in Western Democracies. Gower

- Borre, O. 1984. Critical Electoral Change in Scandinavia. In: R. J. Dalton-S. C. Flanagan-P. A. Beck (Eds.) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton
- Daalder, H. 1990. The „Reach” of Party System. In: P. Mair (Ed.) *The West-European Party System*. Oxford 78-90.
- Einhorn, E.-J. Logue 1988. Continuity and Change in the Scandinavian Party Systems. In: Wolinetz, S. (ed.): *Parties and Party Systems in Liberal Democracies*. London, 159-202.
- G. Márkus Gy. 1994. Rokkan és Lipset törésvonal-elmélete és a posztkommunista Európa realitásai. In: *Törésvonalak és értékválasztások*. Budapest
- Gallagher, M.-M. Laver-P. Mair 1992. *Representative Government in Western Europe*. New York, London
- Hadenius, S. 1990. *Swedish Politics During the 20th Century*. Stockholm
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton
- Körösényi A. 1993. *Pártok és pártrendszer*. Budapest
- Lijphart, A. 1984. *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven, London
- 1990. Dimension of Ideology in European Party Systems. In: Mair, P. (Ed.): *The West-European Party System*. Oxford 253-265.
- Lipset, S. M. 1993. *The Social Requisites of Democracy Revisited*. American Sociological Association.
- Lipset, S. M.-Rokkan, S. 1967. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset-Rokkan (Eds.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York
- 1990. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. In: Mair, P. (Ed.) *The West-European Party System*. Oxford, 91-138.
- Mény, Y. 1993. *Government and Politics in Western Europe*. Oxford
- Nordstrom, B. J. 1986. *Dictionary of Scandinavian History*. Westport, London
- Nousiainen, J. 1971. *The Finnish Political System*. Massachusetts
- Smith, G. 1980. *Politics in Western Europe. A Comparative Analysis*. Heinemann
- Török G. 1995. Svédektől kvénekig: Nacionalizmus és etnopolitika Skandináviában. Kézirat.
- Urwin, D. W. 1989. *Western Europe since 1945. A Political History*. London, New York